

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

A SZENT KORONA HAZATÉR

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

A SZENT KORONA HAZATÉR

A MAGYAR KORONA TIZENEGY KÜLFÖLDI ÚTJA (1205–1978)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DISSERTATIONES

Redigit

PÁL FODOR

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Academiae Scientiarum Hungaricae
Budapestini, 2018

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

A Szent Korona hazatér

A magyar korona
tizenegy külföldi útja (1205–1978)

Szerkesztette:
Pálffy Géza

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2018

Készült a Miniszterelnökség (Szent Korona Emlékév, 1978–2018)
és az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert
Lendület kutatási projekt (2012–) támogatásával.

© A szerzők, 2018

© MTA BTK, 2018

A borítón látható képek származási helye:

Bayerische Staatsbibliothek, München

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest; Parlament, Budapest

Magyar Távirati Iroda, Budapest

A kötet térképeit Nagy Béla (MTA BTK Történettudományi Intézet) készítette.

A képeket Gödölle Mátyás és Kocsis Gabriella gyűjtötte és szerkesztette.

Fotó: Fényes Tamás, Kardos Judit, Kármán Gábor, Pálffy Géza, Papp Jenő,
Soós Lajos, William J. Sumits, Szelényi Károly, Vigovszki Ferenc.

Az angol összefoglalókat Glant Tibor és Pálosfalvi Tamás készítette.

A mutatókat Soós István állította össze.

ISBN 978-963-416-139-4

ISSN 2063-3742

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Történettudományi Intézet

Felelős kiadó: Fodor Pál

A könyvsorozat logóját Szakács Imre festőművész készítette

Nyomdai előkészítés:

MTA BTK Történettudományi Intézet

tudományos információs témacsoport

Vezető és kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Borító: Böhm Gergely

A védőborítót Böhm Gergely tervének felhasználásával készítette:

Horváth Imre

Tördelés: Hudecz Andrea és Horváth Imre

Olvasószerkesztő: Bardi Erzsébet

Nyomdai munka: Séd Könyvkiadó, Kereskedelmi

és Nyomdaipari Kft., Szekszárd

Felelős vezető: Dránovits Anna

TARTALOM

Contents

PÁLFFY GÉZA: A Szent Korona tizenegy hazatérése (Bevezető)	9
<i>Coming Home: The Eleven Returns of the Holy Crown</i>	
<i>to Hungary (Introduction)</i>	42
1. BÉCSBŐL, 1205	
ZSOLDOS ATTILA: Az Árpádok koronája először külföldön (Bécs, 1205)	49
<i>The Crown of the Árpáds Abroad for the First Time (Vienna, 1205)</i>	70
2. DALMÁCIÁBÓL, 1242	
ZSOLDOS ATTILA: A magyar korona menekítése a tatárjárás idején	
(1241–1242)	73
<i>Rescuing the Hungarian Crown at the Time of the Mongol</i>	
<i>Invasion (1241–1242)</i>	88
3. CSEHORSZÁGBÓL, 1305	
SKORKA RENÁTA: A Szent Korona kalandos körutazása	
az interregnum éveiben (1301–1310)	91
<i>The Adventurous Trip of the Holy Crown around the Realm</i>	
<i>in the Years of the Interregnum (1301–1310)</i>	120
4. AUSZTRIÁBÓL, 1463	
PÁLOSFALVI TAMÁS: Koronázástól koronázásig. A korona elrablása	
és hazatérése (1440–1464)	125
<i>From Coronation to Coronation: Stealing and Regaining</i>	
<i>the Hungarian Holy Crown (1440–1464)</i>	166
5. BÉCSBŐL (1563, 1572), MAJD PRÁGÁBÓL, 1608	
PÁLFFY GÉZA – TESZELSZKY, KEES: Koronázási jelvényeink leghosszabb	
távolléte: Erdélyből Bécsen és Prágán át Pozsonyig (1551–1608)	169
<i>The Longest Foreign Absence of the Hungarian Coronation Insignia:</i>	
<i>from Transylvania to Pozsony/Pressburg/Bratislava, through</i>	
<i>Vienna and Prague (1551–1608)</i>	267

6. BÉCSBŐL, 1664	
PÁLFFY GÉZA: A legkevesbé ismert menekítés: a Szent Korona az 1663–1664. évi török háború idején	273
<i>The Holy Crown during the Ottoman War of 1663–1664</i>	318
7. OSZTRÁK–NÉMET FÖLDRŐL, 1687	
PÁLFFY GÉZA: A magyar korona először német földön (1683–1687)	321
<i>The Hungarian Crown on German Soil for the First Time</i> (1683–1687)	361
8. ÚJRA BÉCSBŐL, 1712	
HENDE FANNI: A Szent Korona a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1712)	365
<i>The Holy Crown during the Rákóczi War of Independence</i> (1703–1712)	391
9. A CSÁSZÁRI KINCSTÁRBÓL, 1790	
Soós István: Koronánk a bécsi kincstárban (1784–1790)	395
<i>The Hungarian Crown in the Viennese Treasury</i> of Emperor Joseph II (1784–1790)	479
10. ORSOVA UTÁN ISMÉT BÉCSBŐL, 1853	
HERMANN RÓBERT – MANHERCZ ORSOLYA: A magyar korona a szabadságharc idején és után – föld felett, majd föld alatt (1848–1853)	483
<i>The Hungarian Holy Crown during the War of Independence</i> and then under the Ground (1848–1853)	558
11. AMERIKÁBÓL, 1978	
GLANT TIBOR: A Szent Korona a tengerentúlon és az utolsó hazatérés (1944–1978)	563
<i>The Holy Crown in the U. S. and the Last Return</i> (1944–1978)	605
Képegyzék / List of Illustrations	606
Térképegyzék / List of Maps	615
Személynévmutató / Name Index	616
Helynévmutató / Place Index	629

1. kép. A Szent Korona két angyallal. Martin Prokes rézmetszetes címképe Révay Péter művében, 1732

A Szent Korona a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1712)¹

A forrásokról és az eddigi kutatásokról

I. József 1687. decemberi pozsonyi koronázása után a Szent Koronát a magyar törvényeknek megfelelően tizenhat évig ismét Pozsonyban tartották. Am 1703-ban újra Bécsbe szállították, és közel kilenc évig ott őrizték. Mindezekről az eseményekről viszonylag kevés egykorú dokumentum tudósított. A Bécsbe szállításról többek között a Bakschay Ábrahám 16. századi kronológiáját 1744-ig folytató ismeretlen szerző számolt be,² illetve a visszahozatalt közlő néhány forrás is utalt az elvitelre. A pozsonyi visszatérés ünnepe már nagyobb figyelmet kapott, hiszen erre pár nappal az éppen megkezdődő magyar diéta első ülése előtt került sor. Így erről három országgyűlési napló is beszámolt. Lányi Pál gömöri alispán,³ illetve Bay Ferenc és Balog György Bereg vármegyei követek⁴ naplójának e része azonban megegyezik. Hermann Engelbertnek, a velehradi ciszterci apát követének nemrég megjelent leírása⁵ mellett még a Wienerisches Diarium is tudósított a korona fogadásáról.⁶ A bécsi Osztrák Állami Levéltárban pedig az ünnepség előkészítéséről őriznek értékes ceremónia-jegyzőkönyvet.⁷

1 A tanulmány az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület kutatási projekt támogatásával készült. A szerző az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport munkatársa. Itt szeretném megköszönni Mészáros Kálmánnak a nagyszombati béketárgyalásokkal kapcsolatban nyújtott segítségét és Pálffy Géza tanácsait.

2 Antonii Bonfinii civis asculani rerum ungaricarum decades IV [...] Adjungitur Chronologia Abrahami Bakschay, ad annum M.D.LXVII. continuata per Anonymum usque ad praesentem. Posonium 1744. 625.

3 Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi országgyűlésről. Közzé teszi Thury Etele. I. Történelmi Tár 4. (1903) 395–413.; II. Történelmi Tár 5. (1904) 1–34.

4 Országgyűlési Könyvtár, Budapest; Gyurikovits-gyűjtemény (a továbbiakban: OGYK) 700.503.

5 Acta et observata penes diaetam Hungaricam Posonii celebratam, item coronationem domini Caroli VI ibidem peractam anno 1712. per patrem Engelbertum Hermann professum Velehradensem, qua plenipotentiatum ablegatum reverendissimi domini Floriani abbatis. In: Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével. Szerk. Forgó András. (Fontes ex Archivo Sancti Martini editi I./A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 32.) Pannonhalm-Veszprém 2013. 179–272.

6 Wienerisches Diarium 1712. április 13., április 20.

7 Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofarchiv, Obersthofmeisteramt, Zeremonialprotokolle (a továbbiakban: ÖStA HHStA OMeA ZA Prot.) Bd. 7.

2. kép. I. József képmása. Ismeretlen mester olajfestménye, 18. század közepe

Minden valószínűség szerint a kedvezőtlen forrásadottsággal magyarázható, hogy az 1703. évi elszállítással, illetve az 1712. évi Pozsonyba hozattal a kutatás ez ideig igen keveset, valójában csak említés szintjén foglalkozott. A jezsuita történétíró Pray György magyar történeti munkájában már a 19. század elején leírta, hogy I. Lipót magyar király (1657–1705) Bécsbe vitette a koronát a Pozsony felé közeledő II. Rákóczi Ferenc elől, miután az utóbbi kuruc csapatai már elfoglalták Lévát, Párkányt és az alsó-magyarországi bányavárosokat.⁸ Fél évszázaddal később, 1853-ban – a felségjelvény Orsova mellett megtalálása apropóján⁹ – jelent meg a Szent Korona tizenegy „fogságát” áttekintő mű, amelyet Rácz András (1789–1864), a pesti központi papnevelő intézet volt lelki igazgatója írt elsősorban Pray műve alapján. Eszerint a jelvényeket 1703-ban már kilencedik alkalommal vitték el őrzési helyükről, ám a szerző megjegyezte, hogy ekkor II. Rákóczi Ferenc hadai elől menekítették azokat biztos helyre, ezért az esemény nem nevezhető valódi száműzetésnek.¹⁰

A jeles történétíró, Szalay László Magyarország történetének 6. kötetében 1859-ben ugyancsak megemlítette, hogy a kuruc foglalatások miatt a koronát Bécsbe szállították.¹¹ A kuruc korszak ismert kutatója, Thaly Kálmán a Bercsényi család történetét feldolgozó háromkötetes művéhez hazai és külföldi levéltárak anyagait is feldolgozván I. Lipót rendeletét is idézte a korona elszállításának említések, ám részleteket ő sem közölt.¹² Bánlaky József nagyszabású magyar hadtörténeti munkájában a korona Bécsbe vitelét szintén a kuruc csapatok Pozsony elleni támadásával indokolta.¹³ Ipolyi Arnold 1880-ban a Tudományos Akadémia kezdeményezésére vezetett koronavizsgálatának eredményeit 1886-ban külön monográfiában összegezte. Ebben az 1703. évi elszállítást ő kizárólag a pozsonyi királyi vár koronázási jelvényeket őrző Koronatornyának villámcsapás okozta pusztulásával indokolta.¹⁴ E kiadvány ismertetését Boncz Ödön közölte 1887-ben a Művészi Ipar című folyóiratban, röviden megemlítve többek között a korona 1703 és 1712 közötti bécsi tartózkodását.¹⁵

1925-ben Ambrózy Gyula második koronaőr (1916–1932) írt egy rövid összefoglalást a korona történetéről, amelynek újkori részéhez mindenképp Ipolyi művét használta fel. Nem meglepő tehát, hogy ő is a villámcsapást em-

8 *Georgius Pray: Historia regum Hungariae, cum notitiis praevis ad cognoscendum veterem regni statum pertinentibus.* I–III. Budae 1801. III. 446.

9 Erre I. jelen kötetben *Hermann Róbert* és *Manhercz Orsolya* közös tanulmányát.

10 *Andreas Rácz: Sacra regni Hungariae corona undecim captivitatibus exsoluta.* Pest 1853. 4.

11 *Szalay László: A karloviczi békekötéstől a szatmári békéig. 1700–1711.* (Magyarország története 6.) Pest 1859. 112.

12 *Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család.* I–III. Bp. 1885–1892. III. köt. Bp. 1892. 84.

13 *Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme.* I–XXIV. Bp. 1929–1942. XVIII. köt. 71.

14 *Ipolyi Arnold: A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása.* Bp. 1886. Reprint: Bp. 2008. és 2013. 115–116.

15 *Művészi Ipar* 2. (1887: 2. sz.) 45–63.

3. kép. II. Rákóczi Ferenc képmása. Mányoki Ádám olajfestménye, 1705

lította a korona Bécsbe szállításának okaként.¹⁶ A Ferenc József 1867. évi koronázásának huszonöt éves évfordulóját ünneplő Pesti Hírlap 1892-ben ugyancsak megemlékezett a korona külföldi tartózkodásairól is. A cikkben az 1703. évi elvitelt valószínűsíthetően ugyancsak Ipolyi műve alapján írta meg az ismeretlen szerző, vagyis az események indokaként újfent a Koronatorony villámcsapás okozta pusztulása szerepel, bár az újságíró zárójelben „jó ürügynek” nevezte az elszállításhoz azt.¹⁷

A korona vizsgálata és történetének kutatása a 20. században a korábbiaknál még intenzívebben folytatódott. Bartoniek Emma a magyar uralkodókoronázásokat tanulmányozva mind a tűzvészt, mind a kuruc felkelést lehetséges okokként tüntette fel, ám ő maga a kérdésben nem foglalt állást.¹⁸ Az 1978. évi hazahozatalt¹⁹ követően megjelent új koronátörténeti összegzések egyikében Benda Kálmán és Fügedi Erik a villámcsapás okozta pusztulást szintén ürügyként jegyezték fel, valós oknak a kurucok támadását tartották.²⁰ Bertényi Iván több ízben megjelent Szent Korona-monográfiájában ugyanakkor párhuzamba állította a Bethlen Gábor 1619. évi királysági hadjáratát megelőző, szintén a pozsonyi várba csapó villámot az 1703. évi esettel. Megjegyezte azonban, hogy a 17. század első felében nem keletkezett akkora tűz, amely a szállítást indokolta volna.²¹ Fazakas László a korona őrzéséről legutóbb megjelent összegző kötetben 1440-től kezdve ismertette a korona történetét, de az 1703. és az 1712. évi eseményekről csupán a szakirodalomban addig is tudott információkat ismételte meg.²² Az említett művek az elszállítás és a visszatérés tényét és okát ismertették tehát, de az események részletes feltárását nem végezték el. A 18. századi magyar hatalomátvételeket és azok politikai kultúrtörténetét német nyelvű értekezésében 2002-ben tárgyaló Barcsay Ákos a korona 1712. évi pozsonyi fogadásának leírásán túl Lányi Pál említett naplója alapján ismertette és elemezte a politikai kommunikáció eszközeit a pozsonyi városi jegyző beszédében.²³ Legfrissebb koronátörténetünk szerint

16 *Ambrózy Gyula*: A magyar Szent Korona története. Bp. 1925. 10.

17 Pesti Hírlap 14. (1892. június 5.: 156. sz.) 4.

18 *Bartoniek Emma*: A magyar királykoronázások története. (A Magyar Történelmi Társulat könyvei IV.) Bp. 1939. Reprint: Bp. 1987. 176.

19 Erre l. jelen kötetben Glant Tibor dolgozatát, valamint *Glant Tibor*: A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése. (Amerika tegnap és ma 4.) Debrecen 2018.

20 *Benda Kálmán – Fügedi Erik*: A magyar korona regénye. Bp. 1979. 180.

21 *Bertényi Iván*: A magyar korona története. (Népszerű történelem-sorozat) Bp. 1986.³ 128. 1618. július 18-án csapott a villám a pozsonyi várba. L. *Réthly Antal*: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. Bp. 1962. 138.

22 *Fazakas László – Hegedűs Ernő – Hennel Sándor*: A Szent Korona őrzése. A koronaőrök, a koronaőség. Bp. 2002. 103. A korona Pozsonyba visszavitelét a koronázás előtti harmadik napra datálja. Ez tévedés, hiszen a korona – mint látni fogjuk – 1712. április 15-én került vissza a fővárosba, III. Károly koronázását pedig május 22-én tartották. Összegzésül l. a tanulmányunk végén az itineráriumot.

23 *Ákos Barcsay*: Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts. Studien zum Verhältnis zwischen Krongewalt und Ständetum im Zeitalter des Absolutismus. (Studien zur neueren Geschichte 2.) St. Katharinen 2002. 203–205.

ugyanakkor a 18. század elején egészen Linzig menekítették a felségjelvényt,²⁴ ami – mint látni fogjuk – nem felel meg a valóságnak.

Végül megjegyzendő: meglepő, hogy Decsy Sámuel a korona történetét 1792-ben elbeszélő művében – Pray György összegzésével ellentétben – nem írt a korához még viszonylag közeli 1703. és 1712. évi eseményekről. Szövegéből úgy tűnik, ezek nem voltak számára ismertek: I. Lipót ugyanis „az Osmani tábori seregnek [1683. évi] el töröltetése után ismét vissza küldötte azt Posonba, holott egészen II. József Tsászár és király uralkodásáig tsendességben meg maradt”.²⁵ A Ferenc József 1867. évi magyar királykoronázására készített emlékkönyvben a korona történetének leírásából az 1622. évi nikolsburgi béke és II. József uralma közötti időszakból a szerzők szintén kihagyták nemcsak az itt tárgyalt eseményeket, hanem az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem támadása előli 1645. évi Győrbe, illetve a török háború alatti, 1683. évi Bécsbe menekítéseket is.²⁶ Így a magyar Szent Korona 1703 és 1712 közötti, ez ideig valójában csupán említésszerűen ismert történetének részletesebb rekonstrukcióját e tanulmány kívánja pótolni és részletesebben feltárni.

A korona Bécsbe szállítása a kuruc hadak támadása miatt

1703. június 3-án, Szentháromság vasárnapján a tomboló viharban a pozsonyi királyi várat villámcsapás érte. A lángokat igen nehezen tudták eloltani, a Koronatorony is oly mértékben megsérült, hogy I. Lipót király parancsára a jelvényeket további őrzésre Bécsbe szállították, vélték részben már a kortársak,²⁷ majd – mint a fentiekben láthattuk – az utókor történetírásának egy jelentős része is. Valójában azonban a magyar koronát elsősorban nem a várbeli tűzvész, hanem II. Rákóczi Ferenc közelgő kuruc hadainak támadása miatt menekítették Bécsbe, mégpedig 1703. december közepén. A kuruc csapatok 1703 őszétől Észak-Magyarországon fokozatosan nyomultak előre Pozsony felé, elfoglaltak több kulcsfontosságú várost és várat is: Kassától és Eperjestől kezdve több alsó-magyarországi bányavároson át egészen Liptó, Árva és Trencsén megyéig. November végén elesett Zólyom és a többször gazdát cserélt Léva, sőt december elején a Pozsonyhoz közeli Galgóc is a kurucok kezére került, majd Nagyszombat városa is behódolt Rákóczinak. Ezt követően december 10-én a kuruc csapatokat vezénylő Bercsényi Miklós generális Pongrácz Gáspár ezereskapitányt ötezer fős csapatával Pozsony ellen indította, de

24 Tóth Endre: A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények. Bp. 2018. 92. – a 102. oldalon viszont csak Bécs említése szerepel.

25 Decsy Sámuel: A' Magyar Szent Koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak historiája. Bécs 1792. Reprint: Bp. 2003. 247.

26 Falk Miksa – Dux Adolf: Koronázási Emlékkönyv. 1867. június 8. Pest 1867. 20.

27 Martinus Schmeizel: Commentatio historica de coronis tam antiquis, quam modernis iisque regis, speciatim de origine et fatis sacrae, angelicae et apostolicae Regni Hungariae coronae. Jena 1712. 226.

4. kép. Bercsényi Miklós képmása. Ismeretlen mester olajfestménye, 18. század

őket Peter Joseph Viard császári ezredes az úgynevezett Hóhér-mezőn szétkergette. A sűrű kuruc portyázások miatt Pozsonyban nagy volt a riadalom, a várost megerősítették, a lakosok közül sokan elmenekültek.²⁸ Mindezek ismeretében december 12-én I. Lipót elrendelte, hogy a koronaörök a koronázási jelvényeket szállítsák Bécsbe a felkelők elől.²⁹

I. Lipót úgymond „atyai gondoskodásának” jóvoltából – 1663 ősze és 1683 nyara után – harmadszorra is biztonságba helyezte a magyar koronát.³⁰ Miként egy újonnan felfedezett német nyelvű udvari beszámoló alapján tudjuk,³¹ Erdődy Kristóf koronaőr (1680–1704), titkos tanácsos és magyar kamaraelnök kíséretében, megfelelő biztosítás közepette, de minden különösebb ceremónia nélkül, úgymond nagy csendben érkezett meg Pozsonyból Bécsbe a korona, nevezetesen december 17-én este 7 és 8 óra között a császári lovardába, ahonnan a kincstárba vitték. Ott a császár és Heinrich Franz von Mansfeld főkamrás (*Oberstkämmerer*) jelenlétében Erdődy egy rövid beszédet mondott, majd a koronálását átadta az uralkodónak. I. Lipót rövid válaszbeszédet tartott, amelyben kifejezte kegyes tetszését, hogy a magyar előkelők és főurak a koronázási „kincseket” biztonságba helyezték, ugyanakkor szavakba öntötte afeletti bánatát is, hogy a körülmények nem engedik a felségjelvénynek a Magyar Királyság határára belüli („intra limites Regni Hungariae”) őrzését. Ezért megparancsolta legjobb őrzését, és megígérte a felkelés végével bevett őrzőhelyére, Pozsonyba történő visszajuttatását. A koronálása lepecsételve sértetlen maradt (melyre még I. József 1687 végi koronázását követően kerülhetett rá a szokásos biztosító pecsétek³²), amiről saját kérésére a magyar koronaörök az udvarban külön is igazolták. Végül Erdődy kezét csókolta az uralkodónak, majd Herman Gabriel von Völckern kincstárnok a kincstárban az ezüstoltár alá helyezte a koronálását.

A jeles itáliai történetíró, Antonio Bonfini művének 1744. évi kiadása tartalmazza Bakschay Ábrahám 16. századi Kronológiáját, amelyet egy magát „Literatorum amicus”-nak nevező ismeretlen szerző egészen 1744-ig folytatótt. Tőle tudni, hogy az Udvari Haditanács elnöke, Savoyai Jenő vit(et)te a

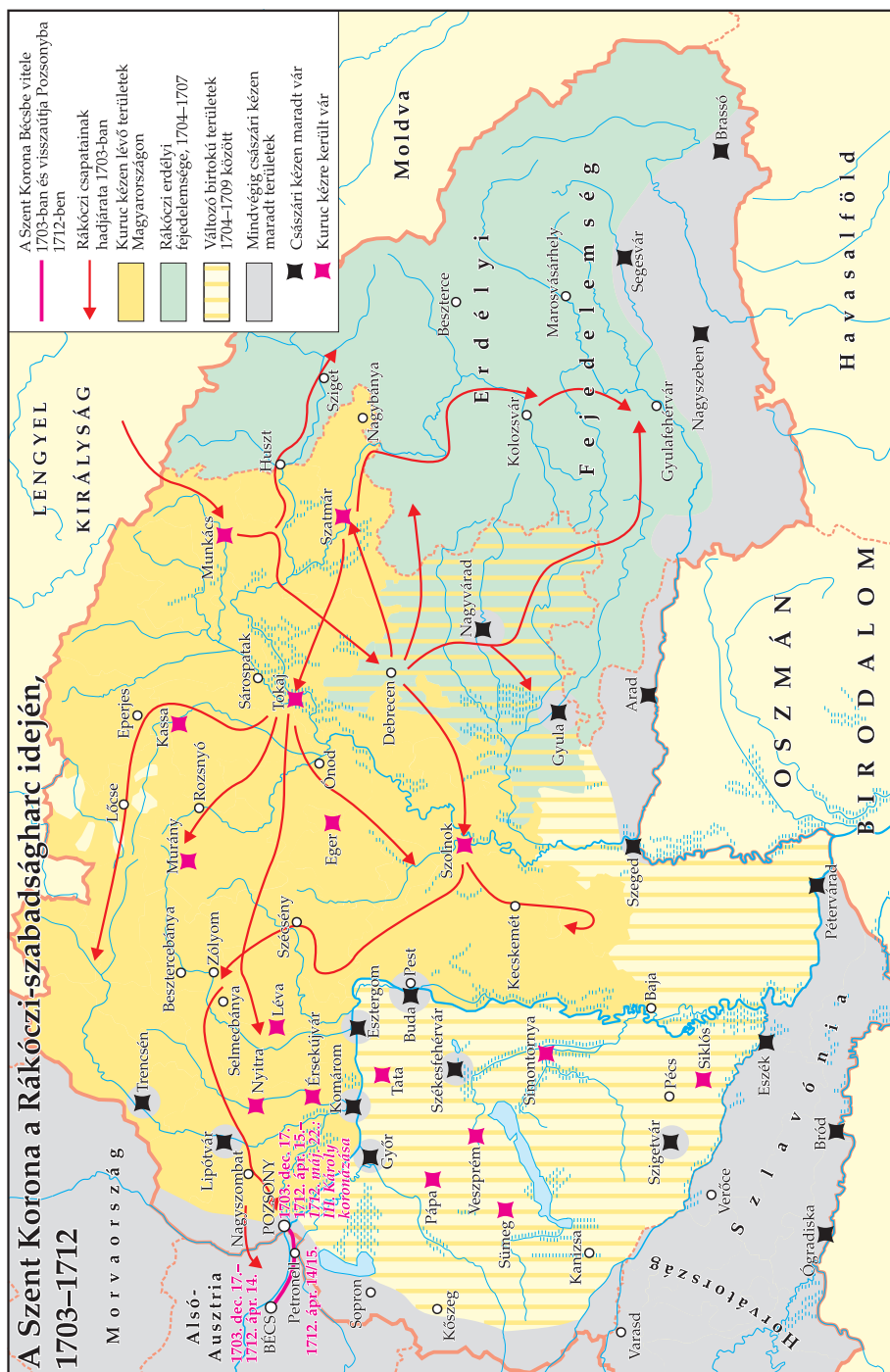
28 Bánlaky J.: A magyar nemzet hadtörténelme i. m. 59–76.

29 Thaly K.: A székesi gróf Bercsényi család i. m. 84.

30 Először 1663 szeptemberében vitette I. Lipót Bécsbe a koronázási jelvényeket az Érsekújvárt elfoglaló török hadak elől. L. Pálffy Géza: A Szent Korona alig ismert kalandja. Hol volt a magyar korona az 1663–1664. évi nagy török háború idején? In: A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás. Szerk. Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs. Bp. 2017. 305–318. Második alkalommal ismét az oszmánok elől 1683. július elején menekítették a koronát Bécsbe. L. részletesen Pálffy Géza írásait jelen kötetben.

31 Az eddig ismeretlen részletes leírás a Bécsbe szállításról, pontos hely- és névadatokkal: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL); I 1, Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, Staatsarchiv, Urkundensammlung magyar eredetű iratai Nr. 59. fol. 1v–2r. (egykorú másolat).

32 Vö. A koronázási jelvények okmányai. Szerk. Szvitek Róbert József – Tóth Endre. (Bibliotheca Humanitatis Historica XVIII.) Bp. 2003. passim, de a fennmaradt dokumentumok közül az 1786 végi sajnos hiányzik.

koronát Bécsbe, de az esemény pontos dátumát és részleteit nem jegyezte fel.³³ Ezen tudósítástól eltérően Wagner Ferenc jezsuita történétíró I. Lipót uralkodását leíró művében egy évvel későbbre, 1704-re datálta a korona elszállítását, amelyet szerinte „Forgách és Pálffy” koronaőrök vittek el a pozsonyi vár tornyából, amelyet az „elmúlt nyáron” villámcsapás ért.³⁴ A fenti krónikából idézte a 19. század elején Katona István is a korona elvitelét, de azt az 1703. évi események tárgyalásához illesztette be, zárójelben kijavítva az egyik koronaőrt Zichy Istvánra és feltüntetve Pálffy Miklós teljes nevét.³⁵ Mint a fentiekben láthattuk, a koronát ténylegesen Erdődy Kristóf³⁶ és Pálffy Miklós koronaőrök vitték Bécsbe, s valóban Savoyai Jenő javaslatára.³⁷

Wagner munkájához hasonlóan a Hamburgban kiadott *Historische Remarques* című évkönyvben is 1704 második hetének történései között említették a korona Bécsbe szállítását, nem nevezve meg a koronaőröket.³⁸ Ifjabb Okolicsányi Pál 1732-ben a nagyszombati egyetem hallgatójaként készítette el Révay Péter koronaőr művéhez írt kommentárját, amelyben III. Károly koronázásának leírásába foglalta bele évszám nélkül, hogy a koronázási jelvényeket Rákóczi mozgalma elől vitték el és helyezték biztonságba Bécsben.³⁹ Az egyetem másik, későbbi hallgatója, Szentháromsági Szeredai Antal ezt a leírást 1748-ban változtatás nélkül ismét közzétette.⁴⁰ A *Wienerisches Diarium* 1712. évi kiadásában is az egykori zavargásokat tüntették fel az elszállítás indokaként.⁴¹ Az újonnan előkerült részletes német beszámoló fentiekben elmondott pontos részleteit ezek a közel egykorú munkák érdemben tehát csupán azzal egészítik ki, hogy Erdődy koronaőrök az Udvari Haditanács elnökének, Savoyai Jenőnek a javaslatára menekítették Lipót rendelkezésére a koronát Bécsbe, nyilvánvalóan megfelelő katonai kísérettel.

33 Antonii Bonfinii civis asculani rerum ungaricarum decades IV i. m. 625.

34 *Franciscus Wagner*: Historia Leopoldi Magni Caesaris Augusti I–II. Augustae Vindelicorum 1731. II. 750. Forgách Péter 1630 és 1646 között volt koronaőr. *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai 1526–1848. Bp. 1988. 95.

35 *Stephanus Katona*: Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae. I–XXIII. Budae 1779–1817. XVII. 414. Ifj. Zichy István ugyanakkor csak 1693 és 1701 között volt koronaőr. *Fallenbüchl Z.*: Magyarország főméltóságai i. m. 94.

36 *Fallenbüchl Z.*: Magyarország főméltóságai i. m. 95. Erdődy Kristóf 1680-tól töltötte be a méltóságot 1704 márciusáig. Az év augusztus 1-jétől ifjabb Pálffy Miklós lett a második koronaőr. Uo.

37 *Alfred Ritter von Arneth*: Prinz Eugen von Savoyen. I–II. Wien 1864. I. 221.

38 *Historische Remarques der neuesten Sachen in Europa*. Sechster Theil aus das M.D.CCIV. Jahr. Hamburg 1705. 11.

39 *Petrus de Rewa* [Révay Péter]: Commentarius Petri de Réwa... de Sacra Regni Hungariae Corona, ad nostra usque tempora continuatus. Dum in... Universitate Tyrnaviensis... theses prooemiales logicae propugnaret... Paulus Okolicsanyi... praeside R. P. Ioanne Szegedi... Tyrnavia 1732. 108–109. Révay munkájára újabban: *Tóth Gergely*: Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század). Bp. 2016. 43–48.

40 *Szentháromsági Szeredai Antal*: De Sacra Corona Regni Hungariae Brevis Commentarius (etc.). Tyrnavia 1748. 108–109.

41 *Wienerisches Diarium* 1712. április 13. 2.

5. kép. Savoyai Jenő képmása. Bernard Picart rézmetszete, 1722

Háborús események közepette a kora újkor folyamán nem először került sor a koronázási jelvények menekítésére. A 17. század folyamán több alkalommal kellett biztonságba helyezni: mint már említettük, 1645-ben I. Rákóczi György támadása elől elegendő volt Győrbe vinni, 1663-ban és 1683-ban azonban az oszmánok támadása miatti végveszélyben két alkalommal hasonlóképpen Bécsbe kellett szállítani, hiszen ekkor már Győr is veszélyben volt. Annak ellenére rendelkezett így mindhárom alkalommal I. Lipót király, hogy 1608-tól előbb a magyar törvények, majd az 1622-től, II. Ferdinánd uralkodásától kezdve kiadott koronázási hitlevelek (*diploma inaugurale*) is rendszeresen előírták, hogy a Szent Korona a királyságon belül őrzendő.⁴² A háborús veszélyeztetek viszont vis major-helyzetnek számítottak, noha ezzel az uralkodó, a koronaörök és a menekítésekről tudó magyar előkelőségek kétségkívül megszegték a törvényeket. Más lehetőségük azonban aligha volt. A korona kiemelt jelentősége és legitimációs ereje miatt nem kockáztathatták meg, hogy a felségjelvény akár az oszmánok, akár 1703 végén a Habsburg-ellenes függetlenségi háborút indító, majd 1707-ben Ónodon a dinasztia trónfosztását is kiinduló kurucok kezébe kerüljön.

Visszatérés Pozsonyba III. Károly koronázására

A Rákóczi-mozgalmat lezáró szatmári megegyezés tárgyalásai idején, 1711 áprilisában I. József csupán 33 évesen elhunyt, halálát titokban tartva azonban a békét a nevében is megkötötték. Testvére, a spanyol trónért harcoló III. Károly (császárként VI. Károly) örökölte az osztrák és a magyar területeket, aki 1711-ben elhagyva Barcelonát Bécsbe utazott átvenni Duna menti örökségeit.⁴³ Az 1712 elején, február 18-án összeült bécsi konferencián megkezdtek az új uralkodó pozsonyi magyar királykoronázásának előkészítését, amelynek a ceremónia összeállítása mellett a koronázási jelvények Bécsből Pozsonyba szállítása is része volt, hiszen a koronázáshoz azok nélkülözhetetlenek voltak. A konferencián jelen volt Anton Florian von Liechtenstein bécsi főudvarmester, Johann Leopold Donat Trautson egykori főudvarmester, Philipp Dietrichstein főlovászmester, Johann Friedrich von Seilern udvari kancellár, Gundaker Thomas von Starhemberg udvari kamaraelnök, Georg Adam von Martinitz egykori udvari marsall, Rudolf von Sinzendorf főkamrás, Adam Franz Karl von Schwarzenberg udvari marsall, illetve Georg Friedrich Schickh és Hermann Grevenbruch titkárok. A tanácskozáson az 1687. szeptemberi, azaz az előző viasszaszállítás forgatókönyvének⁴⁴ követésében egyeztek meg,

42 II. Ferdinánd hitlevele: Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000–1895. Szerk. Márkus Dezső. (Millenniumi emlékkiadás) Bp. 1896–1901. (a továbbiakban: CJH) 1608–1657. 179.; III. Ferdinánd hitlevele: CJH 1608–1657. 369.; I. Lipót hitlevele: CJH 1657–1740. 137.

43 Bővebben l. *Kalmár János*: III. Károly és Magyarország 1711-ben. Levéltári Szemle 39. (1989: 4. sz.) 44–50.

44 Erre vö. *Pálffy Géza* jelen kötetbeli dolgozatát.

6. kép. Bécs látképe. Georg Balthasar Probst rézmetszete, 1750 körül

amikor annak idején I. József pozsonyi koronázása előtt hazaszállították a koronázási jelvényeket, amihez III. Károly beleegyezését adta. A konferencia jegyzőkönyvében azonban a pontos részleteket sajnos nem ismertették.⁴⁵

1712. március 23-án Galya András, Esterházy Pál nádor (1681–1713) bécsi ágense írt levelet a császárvárosból a nádornak, amelyben tudatta: Pálffy Miklós koronaőr hamarosan értesíti a felségjelvény visszaadásának (ahogy fogalmazott: „az koronának resignatiója”) időpontjáról, hiszen arra magát Esterházyt is várták.⁴⁶ Emellett továbbította urának a koronaőr azon kérését is, miszerint az uralkodó az újabb aranygyapjas lovagok húsvét hétfői bécsi avatásához Esterházytól ideiglenes kölcsönbe elkérné a nádor rendi jelvényét (hiszen az újak még nem készültek el a lovagok számára),⁴⁷ miközben maga Pálffy saját fia számára III. Károly magyar koronázására egy magyar övet kért kölcsön a palatinustól.

A korona átvételére végül 1712. április 13-án érkezett Pozsonyból Bécsbe Erdődy Gábor egri püspök, Erdődy László nyitrai püspök és Pálffy Miklós koronaőr, akik a *Himmelpfortgassé*-ban szálltak meg.⁴⁸ Másnap, 14-én, csütörtökön délelőtt nyolc órakor harminckilenc főből álló testőrcsapat és a császári szállásmester jelent meg a bécsi *Burgplatz*-on. Az udvari tanácssteremben pedig Anton Florian von Liechtenstein főudvarmester, Rudolf von Sinzendorf császári főkamrás, Erdődy László nyitrai püspök, Volkra Ottó veszprémi püspök, Erdődy Gábor egri püspök, Illésházy Miklós magyar udvari kancellár, Pálffy Miklós és Kollonich Ádám koronaőrök gyűltek össze, hogy átvegyék a koronázási jelvényeket a törvénybe foglalt pozsonyi várbeli őrzési helyre történő visszaszállításra, illetve a tervezett koronázáson való használat előkészítésére. Először megvizsgálták a koronálását lezáró pecséteteket, amelyeket továbbra is sértetlennek találtak. Ezután a láda átadását az uralkodó egy latin nyelvű beszéddel kísérte. Erre az első koronaőr, Pálffy Miklós köszönetet mondott III. Károlynak, majd mindannyian kézcsókra járultak.⁴⁹

Az ünnepélyes átadást követően a koronálását a *Burgbasteien*-en álló hatlovas kocsiba helyezték el az azon helyet foglaló magyar koronaőrökkel szemben, majd a kocsi mellett vonuló császári testőrök, hat *arciere* (másként *Hartschier*) és darabont testőr kíséretében a belső vártérre (*Burgplatz*) mentek, ahol a bécsi városi őrség állt fegyverben. Az odarendelt *arciere* testőrök a kocsi után

45 ÖStA HHStA OMeA ZA Prot. Bd. 7. fol. 81v–82v.

46 Galya András Esterházy Pálhoz, 1712. március 23., Bécs. MNL OL, P 125, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Pál nádor 24. köteg Nr. 2146. fol. 9–10.; vö. *Iványi Emma*: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége 1681–1713. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivaltörténet 10.) Bp. 1991. 395.

47 Esterházy Pál aranygyapjas címére újabban: *Martí Tibor*: Az aranygyapjas lovag Esterházy. In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk. Ács Pál – Buzási Enikő. Bp. 2015. 49–66.

48 Wienerisches Diarium 1712. április 13. 6.

49 A fentiekre és az alábbiakra részletesen I. ÖStA HHStA OMeA ZA Prot. Bd. 7. fol. 109v–111v.; Esztergomi Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus (a továbbiakban: PL AEV) AR V 479 1712, fol. 1v.; Wienerisches Diarium 1712. április 13. 2.

7. kép. Pálffy Miklós koronaőr képmása. D. Richart olajfestménye, 19. század eleje

lovagoltak egészen a várost 1704 óta körülvevő külvárosi sáncok vonaláig, ahol két részre oszlottak, az egyik fele a kocsi előtt, a másik a kocsi után ment. A sáncoktól az addig a kocsi mellett vonuló testőrcsapat és a vártértől vonuló hat *arciere* és darabont testőr visszatért Bécsbe. A koronázási jelvényekkel a koronaőrök az *arciere* testőrökkel aznap egészen Petronellig vonultak, ahol éjszaka Otto Ehrenreich von Abensperg und Traun tábornok alsó-ausztriai kastélyában szálltak meg.

Több mint nyolcesztendőnyi távollét után végül 1712. április 15-én érkezett meg a Szent Korona Pozsonyba. Dél előtt 10-11 óra körül ért a kocsi a magyar határhoz, ekkor dördültek el először a királyi vár ágyúinak díszlövései. A fővároshoz délután fél kettőkor ért a menet. Lányi Pál feljegyezte, hogy a dunai hajóhídon címeres zászlókat helyeztek el, de a feliratot nem látták a testőrség miatt. A hídtól azután a városi polgárok kettős fegyveres sorfalban álltak, amelyet két nappal korábban, április 13-án Illésházy kancellár rendelt el az uralkodó nevében.⁵⁰ A két sor között haladt el a koronát szállító hatlovas császári hintó, mellette a német és magyar koronaőrök. A hídon váró 100 gránátos és 100 muskétás és a császári „hacsirok” (azaz *arciere*-testőrök) csatlakoztak a menethez. Pozsony Vödric vagy Bécsi kapuját a királyság és a város címerével, illetve a koronával díszítették, alatta kronosztikonnal: „ReX MagnVs CaroLVs SeXtVs InaVgVranDVs VIVat” (1712). Lányi Pál beszámolt az egy nappal korábban hibásan felfestett feliratról és képről is: a korona helyett ugyanis egy főhercegi „süveget” rajzoltak, Magyarország címerében pedig „öt vizet” ábrázoló sávok szerepeltek a négy ezüstsáv helyett.

A kapunál a városi magisztrátus várta a kocsit, Paksy János jegyző pedig latin nyelvű beszéddel fogadta az érkezőket. A magyar koronát háromszor szólította meg: először az apostoli királyság becseként, másodszor égből küldött ajándékként, végül a dicsőség zálogaként, amely a Szentháromság bölcsességéből küldött király érkezését előzte meg. Megemlítette név szerint a két koronaőrt, akik visszahozták a koronát a számára „idegen tartományból” Pozsonyba, amely mindig engedelmes az égi zálognak, illetve a földi akaratnak, vagyis a királyi hatalmat szimbolizáló koronának és az azt ténylegesen gyakorló uralkodónak. A visszaszállítás napját a jó hír napjának nevezte, amelyen az égi zálogot örömmel fogadják.⁵¹ A korona égi eredetének hangsúlyozásával a jegyző beszédében transzcendens dimenzióba emelte a koronát, amellyel tisztetet és csodálatot idézett elő. A nemzet koronájának szóhasználatában a beszédet nemrég elemző Barcsay Ákos a magyarok önmeghatározását látja, vagyis a korabeli rendi nemzet nemcsak történelmét, hanem saját magát is megtestesítve látta a hatalmi jelvényben. Az „idegen tartomány” ki-

50 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZKK). Fol. Lat. 2914/1. Comitiss Nicolai Illésházy cancellarii regii Hungarici aulici diaria manuscripta, fol. 182v.; Lányi naplója i. m. I. 395–397.; Wienerisches Diarium 1712. április 20. 2.

51 OSZKK Fol. Lat. 528 fol. 82r.; Lányi naplója i. m. I. 396.; OGYK 700.503. 11–12.

8. kép. Otto Ehrenreich von Abensperg und Traun képmása. Ismeretlen metsző mezzotintója, 18. század eleje

9. kép.
A petronelli
Traun-kastély látképe.
Georg Matthäus Vischer
rézmetszete, 1672

fejezéssel a szónok szemrehányó utalást tett a korona visszaadásával végül elhárított törvényi visszásságra.⁵²

Pálffy Miklós koronaőr válaszbeszédében elmondta, hogy a Szent Koronát aznap ugyan még nem nézhetik meg, de hamarosan az uralkodó fején láthatják. Ezzel, illetve a jegyző beszédében is megjelenő koronázás kifejezéssel a magyar rendek 1687 utáni szerepüket igyekeztek meghatározni, azaz az uralomra lépés törvényességének őreiként tüntették fel magukat.⁵³ Ezután harmadszor is eldőrdültek az ágyúk és megkondultak a harangok. A városkaputól a városi magisztrátus csatlakozott a kísérethez és fedetlen fővel vonult a kocsi mellett. A királyi várba tartó menet végül a belvároson keresztül a Szent Mihály kapun át vonult. A vár lépcsőjénél a klérussal együtt Keresztély Ágost esztergomi érsek főpapi öltözetben fogadta a koronát, majd a vörös bársonnyal fedett koronáládát a várkapolnába vitték, és az oltár elé egy török szőnyegre helyezték. Az esztergomi érsek szenteltvízzel meghintette azt, majd szentmisét celebrált, és a *Te Deum laudamus* himnusz is felhangzott. Ezt trombitaszó, harangzúgás és üdvözlőlövés kísérték, majd a ládát a vár Koronatornyába, korábbi őrzési helyére vitték.⁵⁴ Az ünnepség után a császári testőrök a várból a városba tértek, ahol a magyar kamarásmester három fogadóban szállásolta el őket, majd másnap, 16-án visszaindultak Bécsbe, ahová 17-én délután érkeztek meg.⁵⁵

A hazatérés jelentősége

A korona visszaszállítása Pozsonyba 1712-ben is „kimondhatatlan örömet okozó”, fontos esemény volt, ahogyan erről a korabeli Wienerisches Diarium is fogalmazott.⁵⁶ A hazatérés hamarosan visszhangot kapott egy irodalmi alkotásban is. Ifjabb Okolicsányi Pál már említett 1732. évi nagyszombati értekezésében, amelyben a korona őrzésére vonatkozó törvényeket is összegyűjtötte, a koronáról hét elégiát is lejegyzett jezsuita tanítómesterei segítségével. A negyedik költemény a „fogoly” koronát ismerteti, amely igen gyakran került a Magyar Királyságon kívülre. A vers elején a keresztény magyar szabadság jeleként szerepelt a korona, majd felsorolásra kerültek mindazok a vesze-

⁵² Barcsay, Á.: Herrschaftsantritt i. m. 204.

⁵³ Barcsay, Á.: Herrschaftsantritt i. m. 204.

⁵⁴ PL AEV AR V 479 1712, fol. 1v–2v.; Wienerisches Diarium 1712. április 20. 2.

⁵⁵ ÖStA HHStA OMeA ZA Prot Bd. 7. fol. 112. Az egész visszatérési ünnepséget Barcsay Ákos egy „uralkodó nélküli koronázási előünnepségnek” nevezte, amelynek sajátos ceremóniája volt. Az esemény kiemelkedő fontosságát bizonyítva látta a Duna-híd hibás felirata által keltett, fentebb ismertetett reakcióban. Barcsay, Á.: Herrschaftsantritt i. m. 205.

⁵⁶ Wienerisches Diarium 1712. április 20. 2.

delmek, amelyeket megjárt a jelvény, ám végül a koronázását váró III. Károlyhoz, az aktuális magyar uralkodóhoz tért vissza.⁵⁷

A korona külföldre vitele a magyar uralkodók részéről – mint már említettük – kétségkívül a törvények többnyire végveszélyben történt kényszerű mellőzését, míg hazahozatala a jogszabályok tiszteletben tartását és megerősítését jelentette. A koronázási jelvények országon belüli őrzése 1608-tól igen fontos politikai kérdéssé vált. Így teljesen érthető, hogy ennek biztosítását II. Rákóczi Ferenc szövetkezett rendjei az 1706-ban Nagyszombatban megkezdődött béketárgyalásokon a béke pontjai közé javasolták felvenni.⁵⁸ A nyolcadik pont értelmében a koronát az ékszerekkel és a királyi könyvekkel együtt vissza kellett volna hozni az országba, ahol a kuruc elképzelések szerint a karok és rendek által választott magyar koronaörök feladata lett volna őrizni azokat – mégpedig Murány várában.⁵⁹ Az országból pedig a nádor és a szenátus beleegyezése nélkül nem lehetett volna kivinni.

A kurucok követelésük alátámasztására számos korábbi törvényre hivatkoztak. Először II. Ulászló király 1492. évi 3. törvénycikkelyére: „Továbbá, hogy az ország koronáját a főpap urak és a bárók kezéből semmi ürügy vagy keresett szín alatt és sem készakarva, sem fondorkodva ki ne vegye, hanem hagyja és engedje meg, hogy azt a régi szokásukhoz és szabadságukhoz képest azok tartsák és őrizzék, a kiket e célra bizonyos számmal saját kebelükből egy értelemmel megválasztanak és kirendelnek.”⁶⁰ Citálták még emellett II. Mátyás 1608. évi koronázás előtti nevezetes 4. törvénycikkelyét: „Minthogy pedig Ő császári felsége [II. Rudolf] az ország koronáját és ennek a régi jelvényeit a királyi könyvekkel és oklevelekkel együtt, nemcsak a királyi felségnek mint Magyarország kormányzójának, hanem az akkor ott együtt jelen volt karoknak és rendeknek, sőt még a távollevő országlakóknak is (a melyeknek az átvételét azok Ő felségének az átadás szerint nyugtatványozták is) átadta és átengedte:”⁶¹ 1. § Ennélfogva az országnak ugyanazon karai és rendei méltán követelik, hogy az említett koronát a bécsi czikkelyek erejénél fogva, meg az országnak a régi szokása is úgy kívánván, azonnal ide Pozsonyba hozzák, és a szentséges királyi felség megkoronázása után, az országban azoknak a kezén hagyják, a kiket annak őrzésére a világi született magyarok közül meg-

57 Commentarius Petri de Réwa [1732] i. m. oldalszámok nélkül. A műre újabban vö. Tóth G.: Szent István i. m. 34., 46.

58 Puncta pacis confoederatorum Regni Hungariae statuum et ordinum. Viennae 1706. RMK III. 4535. A Rákóczi-szabadságharc. Szerk. R. Várkonyi Ágnes – Kis Domokos Dániel. (Nemzet és emlékezet-sorozat) Bp. 2004. 254.; Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. I–III. Bp. 1907–1910. I. 541. A békefeltételek és a szövetkezett rendek sérelmeinek Ráday által készített vázlatában ez a pont még nem szerepelt. Ráday Pál iratai 1703–1708. I–II. Sajtó alá rend. Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Pap László. Bp. 1955. I. 586–591.

59 A Pallas Nagy Lexikona Murány vára szócikke helytelenül közli, hogy Bercsényi Miklós a koronát itt őriztette. A Pallas Nagy Lexikona. I–XVIII. Bp. 1893–1900. XII. 856.

60 CJH 1000–1526. 483–485.

61 Minderre l. Kees Teszelszky és Pálffy Géza írását kötetünkben.

10. kép. Delfti fajansztányér
III. Károly koronázási érmének
motívumával, 1712

11. kép. III. Károly 1712. évi pozsonyi koronázása. Hieronymus Böllmann rézmetszete, 1739

választanak.”⁶² Végül utaltak II. Ferdinánd 1622-ben törvénybe iktatott hitlevelének tizedik feltételére, illetve I. Lipót 1659-ben becikkelyezett hitlevelére is, amelyek tartalma megegyezett: „Hogy a király Ő felsége az ország koronáját [...] semmi okból avagy keresett szín alatt, semmi törekvéssel és mesterkedéssel az országból ki nem viszi és ki nem viteti; hanem az országlakók régi szokása és szabadságai értelmében, bizonyos, a maguk kebeléből, a két vallást követők közül egyértelműen megválasztott és arra kirendelt világi személyekkel az országban őrizteti.”⁶³

A kuruc békepontokra a császári-királyi bizottság természetesen választ küldött, amelyben pontosították a koronaőrzésével kapcsolatban fent idézett törvénycikkek értelmezését. Kiemelték, hogy ezek egyértelműen a koronázási jelvények pozsonyi, azaz nem murányi őrzését rendelték el. Emellett a koronaörök megválasztásánál a korábbi gyakorlat megtartását szorgalmazták.⁶⁴ Ráday Pál röpiratában az uralkodói válasza reflektált, végig tárgyalva a békepontokat és a császári megjegyzéseket. A korona őrzése kapcsán tisztázta, hogy a nyolcadik pontban a konföderált rendek Murány várát nem a törvénybe foglalt őrzési helyként tüntették fel, hanem a királyság közepén fekvő, védelemre alkalmas várként választották ki, ahogy egykor a középkorban Visegrád várát hasonlóképpen jelölték ki őrzésre.⁶⁵ Murány várát 1704. január 28-án Heinrich Wilhelm Freiherr von Reven parancsnok adta át a kuruc seregeknek, majd azt az utóbbiak rabok tartására használták, ahogyan Csábrág, Léva és Detrekő várát is. 1707 és 1710 között Bercsényi Miklós tulajdonában volt a vár, amelyet Rákóczi fejedelem adományozott neki.⁶⁶

A nagyszombati béketárgyalások 1706 nyarán végül megszakadtak, mert a felek nem tudtak megegyezni Erdély hovatartozását illetően: a bécsi udvar ragaszkodott Erdélyhez és elutasította függetlenségét, Rákóczi viszont nem volt hajlandó lemondani a fejedelemségről.⁶⁷ Témánk szempontjából külön figyelemreméltó, hogy a béketárgyalásról Bécsben megjelent egy röpirat, amelyben a tervezett békepontokat is bemutatták. A jelenleg még pontosan nem azonosított szerző a korona Murányba kért szállításáról is hosszan értekezett, amelyet a vár elhelyezkedésével kezdett, tudniillik azzal, hogy az a felkelők hegyei között fekszik. Ezt követően a felségjelvény mohácsi vész utáni történetét mutatta be. Szapolyai Jánost említette először, aki a visegrádi

62 CJH 1608–1657. 11–13.

63 CJH 1608–1657. 179–181. (1622) I. Lipót hitlevele: 1659. évi 1. törvénycikkely, 10. pont. CJH 1657–1740. 136–137.

64 *Puncta pacis confoederatorum* i. m.; *Katona, S.*: *Historica critica* i. m. XXXVII. 217–218. Magyar nyelvű fordítását közli: *Szalay L.*: A karloviczi békekötéstől i. m. 337–338.

65 *Animadversiones apologiæ, quas in caesareum super puncta pacis statuum et ordinum Regni Hungariæ pro libertate confoederatorum datum responsum sincere notavit, orbique Christiano manifestare voluit Veracius Constantius. Tyrnaviæ 1706.* RMK III. 2280.; *Explosio punctoriæ repplicæ caesareæ [...]* Ráday Pál iratai i. m. 645–673. A korona visegrádi őrzésére I. II. Ulászló 1492. évi 3. törvénycikkelyét: CJH 1000–1526. 485.

66 *Thaly K.*: A székesi gróf Bercsényi család i. m. III. 124., 197., 558.

67 *Márki S.*: II. Rákóczi i. m. 546–548.

várból Budára vitte a koronát a jelvényekkel együtt, hogy azzal megkoronázzák őt. A következő eset Bethlen Gábor „korona-rablása” volt 1619-ben, amelynek az útvonalát is közölte: a pozsonyi várból Nyitrára, onnan Zólyomba, Kassára, végül Ecsedre kerültek a jelvények.⁶⁸ Fontosnak érezte a szerző hangsúlyozni azt is, hogy Ecsed a murányi vár „szomszédságában” helyezkedik el, ami persze jelentős túlzásnak tartható. A korona 1622. évi visszatérése után II. Ferdinánd uralkodása idején több törvény is született a koronaőrökkel, őrséggel és a pozsonyi várral kapcsolatban, ahol azután a törvény értelmében őrizni kellett. A korona Murányba szállításáról szóló pont összegzésében a koronázási jelvények általános őrzési helyeit érintette: a királyi fővárost vagy az uralkodói rezidenciát, illetve a kincstárt. A Szent Koronát korábban, a késő középkor folyamán a királyi rezidencián, Budán, illetve elsősorban a visegrádi várból őrizték. Végül a röplap szerzője összegezve határozottan kijelentette: a koronázási jelvényeknek és a királyi könyveknek a Wesselényi-féle murányi várbeli őrzését (amely egykor egy „lábadó” nádor fészke volt) nem támogathatják, hiszen Cicero-idézzel szólva: „Kitűnő őrzője a juhoknak a farkas.”⁶⁹

Nem csak a Habsburg-ellenes nemesek kívánták a koronára vonatkozó törvények betartását, azaz a felségjelvény mielőbbi hazahozatalát. 1708-ban I. József igen hosszú idő után összehívta a magyar országgyűlést, így a szokásoknak megfelelően a diéta elején a királpárti rendek is összeírhatták sérelmeiket és kérelmeiket, amelyeket június 25-én adtak át a jelenlévő két királyi biztosnak, Hans Adam von Liechtensteinnek és Otto Ehrenreich von Abensperg und Traunnak. Ezek sorában többek között a korona őrzésére vonatkozó pont is szerepelt.⁷⁰ Erre válaszul I. József 1709. május 28-án kelt uralkodói leiratában ismertette, hogy a törvényileg rendelt pozsonyi koronaőrzési helyről a fennforgó veszély és szükség miatt vitték el a felségjelvényt, illetve megígérte, hogy a törvényeknek eleget téve az összehívott diétán koronaőröket fog jelölni a rendek számára.⁷¹

A tárgyalt kérelemben a rendek a fent már idézett koronázási hitlevél tizedik pontjára hivatkoztak, sőt idézték is annak szövegét: „Hogy a király Őfelsége az ország koronáját, [...] semmi okból avagy keresett szín alatt, semmi törekvéssel és mesterkedéssel az országból ki nem viszi és ki nem viteti

68 A Bethlen-féle koronaelvitelről újabban, az eddigi legpontosabb itineráriummal: Pálffy Géza: A Szent Korona Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokában (1619–1622). Egy korona-itinerárium összeállításának lehetőségeiről. In: A történelem mint hivatás. A Benda-emlékkonferencia előadásai. 2013. november 27. Szerk. Szijártó M. István. Bp. 2015. 75–107.

69 *Fenestra camerae obscurae Rakocziae*, ad rimandum secretas causas [...] H. é. n. RMK III. 4804. 18–22.

70 A sérelmek: OGYK 700.498. 300–301.

71 OGYK 700.498. 358.; Pálffy Miklós és Kollonich Ádám koronaőr diétai választás nélkül látta el tisztségét (1701-től, ill. 1707-től), s 1709-ben az országgyűlés végül nem választott, hanem őket erősítette meg hivatalukban. Szijártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. 2. kiad. Keszthely 2010. 478.

[...].⁷² Ez a feltétel ténylegesen azonban nem szerepelt I. József 1687. évi diplomájában, hanem csak a korábbiakban: II. Ferdinándtól kezdve egészen I. Lipótig a koronázási hitlevelek valóban tartalmazták ezt a pontot, mégpedig változtatás nélkül. I. József hitlevelében ugyanakkor már átfogalmazták a passzust: „az ország koronáját az országlakók régi szokása s a hazai törvények szerint, bizonyos, az ő körükből erre választott és kiküldött világi személyekkel ez országban őriztetjük.”⁷³ A két változat közötti különbség jelentős volt, hiszen 1687-ig ígéretben hangsúlyozták, hogy semmilyen indokkal nem viszik ki a királyságból a jelvényeket, ezt követően viszont ez a kitétel kikerült a szövegből.⁷⁴ Talán éppen az 1663. és 1683. évi keserű háborús tapasztalatok hatására, amikor I. Lipótnak kétszer is meg kellett szegnie koronázási esküjét és hitlevelét.

1712 tavaszán III. Károly elődje, I. József hitlevelét adta ki koronázása előtt, a korona őrzéséről szóló részén pedig nem változtatott. 1715-ben a diploma törvénybe iktatásával a királyságon belüli őrzés újfent törvénnyé vált, amellyel kapcsolatban ugyanakkor az uralkodó jogkörét a 38. törvénycikkben a következő kikötéssel bővítették: a koronázási jelvényeket pedig „csak fenyegető veszély vagy szükség esetében, a nádorispán úr előleges tudtával lehet onnét elvinni”.⁷⁵ A korona őrzési módjában tehát nagyon fontos változást hozott az 1712-ben összeült országgyűlés, ami e kérdésben is jól mutatta a rendek és az uralkodó szükségessé, s ezzel már háborús esetekre is legalizált együttműködését. Ez egyébként nagyjából megegyezett a korábbi tényleges gyakorlattal, azaz mondhatnánk szinte ezt rögzítették, hiszen a vezető magyar politikusok mind 1663-ban és 1683-ban, mind 1703-ban nemcsak tudtak a korona elszállításáról, hanem a háborús végveszélyben nagyobb részüket kifejezetten támogatta azt, maguk a koronaörök pedig mindig aktív részt vállaltak az általuk szorgalmazott menekítésben, noha ez valóban ellenkezett az ország törvényeivel.

Összességében elmondható, hogy a koronázási jelvények ismertetett 1703. végi Bécsbe szállítása történetírásunkban ez ideig nem kapott hangsúlyos helyet, elsősorban a szegényes forrásadottságoknak és az esemény szűk körű megvalósításának köszönhetően. 1712. évi visszaszállításuk azonban már több forrásban is szerepelt, elsősorban az országgyűlés és az uralkodókoronázás közeledtének köszönhetően, amihez a Szent Korona nélkülözhetetlen volt. Az elbeszélések a régóta várt hazahozatal leírásával, illetve az egy mondatba foglalt koronaelvitel okának említésével a koronázásra készülő III. Károly béketeremtő és a magyar törvényeket tiszteletben tartó uralkodói képét

72 CJH 1608–1657. 179.

73 CJH 1657–1740. 433. (Ehelyütt szó szerint III. Károly hitlevelének fordítását idéztem, mivel I. József *diploma inauguraléja* szolgált mintának 1712-ben is, és a feltétel megfogalmazása nem változott.)

74 I. József hitlevelének szövege fennmaradt: Acta et observata i. m. 236–238.; OGYK 700.527. 182.

75 III. Károly hitlevele és a 38. törvénycikkely: CJH 1657–1740. 433., 471.

12. kép. III. Károly képmása. Christoph Weigel mezzotintója, 1710-es évek

hangsúlyozták. A politikai kommunikáció mellett az uralkodó és a rendek közötti erőviszonyok is láthatóvá váltak. Ezt a szentesített artikulusok támasztják alá, vagyis az őrzésre vonatkozó törvényt illetően a magyar uralkodók jogát – nyilvánvalóan a rendek befolyásos vezetőinek konkrétan még nem ismert szerepvállalása révén – III. Károly képes volt bővíteni, miután koronázási hitlevelében változatlanul megígérte a koronázási jelvények királyság területén belüli tartását. A sikeres törvénymódosítás ellenére a Szent Korona a 18. század végén mégis ismét Bécsbe került, mégpedig újra törvénytelenül, története talán legvitatottabb módján – miként erről a következő tanulmányból részletesen értesülhet az olvasó.

A Szent Korona itineráriuma 1703 és 1712 között

1703. december 17.	Erdődy Kristóf koronaőr I. Lipót rendelkezésére és feltehetően az Udvari Haditanács elnöke, Savoyai Jenő tanácsára a kuruc hadak közeledtére Pozsonyból Bécsbe szállítja a lepecsételt koronáládát
1703. december 17. este 7 és 8 óra között	a Bécsbe ekkor megérkezett koronát I. Lipót jelenlétében Heinrich Franz von Mansfeld főkamrás (<i>Oberstkämmerer</i>) átveszi Erdődy koronaőrtől, majd a császári kincstárban az ezüstoltár alá helyezik el
1703. december 17. – 1712. április 14.	a bécsi császári kincstárban az ezüstoltár alatt tartják a lepecsételt koronáládát, benne az összes koronázási jelvénnel
1712. február 18.	III. Károly magyar királykoronázásának előkészítése során döntés születik a bécsi konferencián a koronázási jelvények visszaszállításáról Pozsonyba
1712. április 14. délelőtt 8 órakor	ünnepélyes átadást követően Bécsből Pozsonyba indul a két magyar koronaőr, Pálffy Miklós és Kollonich Ádám a koronáláddal, jelentős katonai kíséret közepette
1712. április 14–15.	a koronázási jelvényeket szállító konvoj Petronellben, Otto Ehrenreich von Abensperg und Traun tábornok alsó-ausztriai kastélyában éjszakázik
1712. április 15.	a korona visszaérkezik Pozsonyba, miután 10–11 óra tájban átlépi a magyar határt, fél kettőkor pedig megérkezik a Vödrich vagy Bécsi kapun át Pozsony városába, ahol a belvároson áthaladva és a Szent Mihály kapun kimenve viszik fel a királyi vár kápolnájába; ünnepi szentmise után a Koronatoronyba helyezik vissza
1712. május 22.	III. Károlyt Pozsonyban a Szent Koronával Keresztély Ágost esztergomi érsek és Esterházy Pál nádor magyar királlyá koronázzák

13. kép.
III. Károly pozsonyi
koronázási
esküjének fiktív
ábrázolása.
Ismeretlen
németalföldi mester
rézmetszete, 1712

FANNI HENDE

THE HOLY CROWN DURING THE RÁKÓCZI WAR
OF INDEPENDENCE (1703–1712)

On 3 July 1703 a thunderbolt caused fire in the tower of Pozsony castle (Germ. Pressburg, today Bratislava, Slovakia), where the Holy Crown of Hungary and the coronation insignia were then kept. At that time the war of independence (1703–1711) led by Francis II Rákóczi started, and his troops occupied the major part of northern Hungary. These events were the reason behind the transfer of the crown and insignia to Vienna on 17 December 1703. Emperor and King Leopold I (1657–1705) had the coronation chest moved from Pozsony on the instigation of Prince Eugene of Savoy. The two Hungarian Crown Guards, Kristóf Erdődy and Miklós Pálffy as well as imperial guards accompanied the coronation insignia to the Viennese imperial treasury.

Nine years later, after the end of the Rákóczi revolt, in the spring of 1712 Emperor Charles VI became king of Hungary (as Charles III) and he had the coronation insignia brought back to Pozsony before his coronation ceremony in the same town on 22 May. On 14 April 1712 Crown Guards Miklós Pálffy and Adam Kollonich received the coronation chest in the presence of a few prelates and dignitaries of the secular elite in Vienna, and departed for Pozsony, escorted by imperial guards. They spent the night in the castle of the Abensperg-Traun family in Petronell, a little village near the Hungarian border. On the next day, 15 April, they continued their journey, and arrived to Pozsony late in the morning. János Paksy, as notary of the free royal town, saluted them in the name of the municipal council at the so-called Vödrich or Viennese Gate, which was decorated with pictures and a Latin inscription with a chronosticon „*ReX MagnVs CaroLVs SeXtVs InaVgVranDVs VIVat*” (1712). Then, to the sound of trumpets, cannons and bells, the procession headed to the chapel of the royal castle at Pozsony, where the Archbishop of Esztergom (1707–1725), Christian August of Saxe-Weitz, celebrated mass. After the service the coronation chest was placed in the Crown Tower, where it had previously been housed since 1608.

The episode has attracted little attention from researchers of the history of the Holy Crown. The reason may be the scarcity of sources. Historians have merely identified the reasons for moving the crown (the Rákóczi-revolt and the storm in Pozsony), and briefly referred to its bringing back by Emperor Charles VI for his Hungarian coronation. At the beginning of the twenty-first century, Ákos Barcsay in his German dissertation limited himself to the analysis of the notary's salutatory speech.